

КРАСА ВЧИНКІВ: ВІД СВОБОДИ ДО ЛЮБОВІ

Крилова С. А., доктор філософських наук, доцент, завідувача кафедри
соціології Академії муніципального управління, м. Київ.

Краса вчинків розглядається як шлях до цілісності свободи і любові в соціальному бутті. Феномен свободи аналізується в його відмінності від необхідності, незалежності та свавілля. Описується красивий та некрасивий вчинок в стосунках чоловіка та жінки.

Ключові слова: краса вчинку, цілісність, любов, свобода, необхідність, свавілля, соціальне буття.

В людському бутті є дивовижна суперечність між фізичною слабкістю, порівняно з іншими живими істотами, та духовною силою, яка здатна породжувати вчинки і, відповідно, свободу. «Людина є найбезпомічна з усіх тварин, але сама ця біологічна слабкість служить основою її сили, першою причиною розвитку її специфічно людських властивостей» [4, с. 45].

Вчинок – це дія в критичній ситуації, що припускає вибір між добром і злом. Іншими словами, це вільно обрана моральна дія особистості, і ця дія може бути як красивою, так і потворною. Чи можна назвати красивим добрий вчинок, а злий – потворним? З одного боку, це очевидно, але можлива й протилежна позиція: поняття «краса» і «потворність» в цьому контексті не зовсім доречні: їх можуть використовувати художники й естетики при створенні й оцінці форми творів і життя, а моральний зміст і творів, і життя вимагає інших слів. Проте в сучасному світі ми можемо прослідкувати виражену тенденцію пов'язувати поняття «краса» та «вчинок». Сьогодні ми частіше говоримо «красивий вчинок» та «некрасивий вчинок», ніж «добрий вчинок» та «недобрий вчинок». В сучасному світі відбувається стихійна естетизація етичного, точніше, морального та моральнісного і в індивідуальному, і в соціальному бутті людини. Така естетизація може означати розчинення морального в естетичному, але в ній може бути зовсім інший смисл: наповнення морального гармонійністю і свободою.

Доречно буде знову згадати вислів Ф.М. Достоєвського: “Краса врятує світ”, що породжує екзистенційний відгук у кожного з нас, а тому стає загальновідомим. Навряд чи хто буде сперечатися з тим, що мова тут йде саме про внутрішній, моральний бік краси, а не про красу форми і зовнішності. В даному контексті Ф. Достоєвський говорить насамперед про красу вчинків, що перетворюють світ, проте знову виникає декілька запитань. Чи всі здатні відчути красу вчинку? Якщо це так, то чому люди, що роблять красиві й шляхетні вчинки, так часто стають ізгоями і маргіналами? Може, людська природа вимагає красивих вчинків в уяві, а в реальності вони просто заважають жити оточуючим? Красиві вчинки саме тому так діють на нашу уяву, що вони органічні для природи людини, вони є її основою, без них людське буття згасає в буденності. Звичайно, людина, що проявляє моральну красу вчинку в критичній ситуації, часом ризикує бути самотньою, знедоленою і незрозумілою. У справжньому вчинкові «людина наче виступає з ряду, відокремлюється від маси, втручається у відкриту подієвість буття, розв’язку якої заздалегідь передбачити неможливо...» [3, с. 231]. Але цього не потрібно боятися. Вже сама відмова від вчинку часто стає потворним вчинком. Понтій Пілат, що не сказав ані «так», ані «ні» з приводу страти Христа, відкрив дорогу смертельній сваволі людей, що маніпулюють натовпом в ім'я збереження влади над ним. Ситуація Пілата – класичний приклад небажання брати на себе відповідальність за вибір добра чи зла. Як не сумно, але це прояв людської природи, який мало змінився за останні дві тисячі років.

З іншого боку, не слід і нарцисично занурюватися в красу свого вчинку, роблячи себе його жертвою і вимагаючи за це жертви з боку Іншого. Уявимо, наприклад, матір-одиначку, що позбавляє себе особистого життя в ім'я підлітка і зрештою вступає з ним у конфлікт, що може тривати до кінця життя. Не можна не погодитися з В. Малаховим, який зазначає: «Вчинок – зробити щось за рішенням власної совісті, на свій страх і ризик, без сподівань на загальне схвалення власних моральних мотивів» [3, с. 231].

Повертаючись до питання про розплату знедоленістю за красу вчинку, можна висунути таке припущення: є різна міра знедоленості і різна якість знедоленості, тому що у світі людей існують суб'єктивно й об'єктивно красиві вчинки. На цьому важливо зупинитися особливо.

Чи можна сказати, що суб'єктивно красиві вчинки чиняться для себе, а об'єктивно красиві вчинки – для інших? На це питання можна відповісти позитивно. Поглиблюючи й конкретизуючи цю тезу, можна сказати інакше: об'єктивно красиві вчинки робляться на основі любові, суб'єктивно красиві – на основі жалості. Мова йде про любов чи жалість і до себе, і до Іншого.

Об'єктивно красивий вчинок свідчить про глибину і силу духу людини, що не очікує нагороди й оцінки. Але рано чи пізно її вчинок зрозуміють і оцінять. Існує навіть такий етичний парадокс: чим менше об'єктивно красивий вчинок оцінений тут, тепер і зараз, тим більше від нього будуть залежати вчинки інших людей згодом. Сенс цього парадоксу такий: по-справжньому великі, значущі та морально красиві вчинки знаходяться за межами буденних уявлень, а тому не завжди можуть бути оцінені оточуючими, але згодом вони перетворюються в норму, зразок і ідеал. Суб'єктивно красивий вчинок замкнений на самооцінці і самолюбіванні особистості, що його робить, тому він носить відносний характер, а потім неминуче переходить у свою протилежність. Наведений вище приклад про жінку, що жертвує особистим життям в ім'я сина, а в результаті замість подяки отримує відчуження і конфлікт, може бути пояснений тим, що більшість батьків, які так чинять, відчувають гостру жалість до себе і до дітей; заміна любові жалістю завжди переводить самопожертву як красу вчинку на його потворність.

Об'єктивно красивий вчинок здійснюється тоді, коли ми піднімаємося над власним “Его”, коли не думаємо про себе і свої переживання. При цьому слід усвідомлювати, що в об'єктивно красивому вчинкові ми піднімаємося над своїм “Его”, але не над своєю особистістю. Насправді красивий вчинок робиться тільки особистістю, а не безособовою істотою, що повсякчас

жертвує собою, а тому культивується тоталітарними режимами. Те, що ми назвали об'єктивною і суб'єктивною красою вчинку, можна також назвати абсолютною і відносною його красою. Але чи можемо ми назвати абсолютну красу вчинку моральною красою? Так, але моральна краса містить у собі не тільки красу вчинку, але й красу відносин. Про це ми поміркуємо нижче, а зараз хотілося б звернутися до теми красивого і некрасивого вчинку у відносинах чоловіка і жінки, - можливо, це дасть нам первинне розуміння краси стосунків.

Показово, що характеризуючи буття дитини, ми частіше говоримо “гарний чи поганий вчинок”, тоді як буття дорослого визначається поняттями “красивий і некрасивий вчинок”, особливо це стосується відносин чоловіка і жінки. Напевно, вся справа в тому, що категорія “краса” у нас інстинктивно пов'язується зі статтю. І при цьому ми з неминучістю переходимо з зовнішнього рівня краси на внутрішній, тому що красу ми позасвідомо сприймаємо як гармонію зовнішньої і внутрішньої, що у давніх греків мало поняття – “калокагатія”, яке описує єдність естетичного і морального в людині.

Доречним буде аналіз типового прикладу з сучасного подружнього життя: чоловік і жінка декілька років живуть в цивільному шлюбі в квартирі чоловіка, обидва працюють; через постійні конфлікти вирішують розлучитися. Коли жінка зазначає чоловікові, що за законом їй належить половина майна, яке було придбано в цивільному шлюбі, то чоловік звинувачує її в аморальності, після чого жінка залишається з величезним почуттям провини і невизначеності. А потім вони ідуть у суд, призиваючи правову систему розбиратися у їхніх стосунках. Виникає питання, хто в цій ситуації вчинив некрасиво? І як можна було б морально красиво вийти з такої ситуації? З позиції одних світоглядних цінностей некрасиво вчинив чоловік, з позицій інших – жінка; обидві ці позиції будуть суб'єктивні і відносні. Виникає моральна колізія, яка зазвичай розв'язується лише у суді.

Але самоочевидне, що краса вчинків передбачає пошук можливості вирішення будь-якої моральної та екзистенціальної колізії, не доводячи її до суду, особливо, якщо мова йде про відносини близьких людей. Краса вчинку означає необхідність перебороти свої амбіції, щиро поговорити, прояснити всі образи, навіть покаятися одне перед іншим.

Чи можна припустити, що чоловіка і жінку може пов'язувати лише прагматичний розрахунок і між ними так і не виникають душевні і моральні почуття? Скоріше за все, це неможливо. Якщо чоловік і жінка живуть разом певний час, між ними в будь-якому випадку виникає спільний морально-психологічний простір. Інша справа, що під впливом психологічних травм ми прагнемо зруйнувати його; однак вже сам факт такого руйнування – глибока травма для особистості. Якщо перефразувати класика, можна сказати: ми відповідальні за тих, з ким жили разом. Ця відповідальність закликає нас чинити з близькими людьми красиво, навіть якщо ми розійшлися. Ми повинні чинити красиво, навіть якщо дуже ображені на людей, які колись були нам близькими, навіть якщо вважаємо, що це була не любов, а закоханість, інакше ми втрачаємо людське обличчя і перестаємо поважати себе. В багатьох випадках чинити красиво людині не дає заклопотаність, яка руйнує цілісність людини, розбиває свободу на маленькі фрагменти. Фрагменти свободи вже перестають бути свободою і перетворюються на свавілля. «Заклопотана та несвобода людина не здатна проявити душевності до Іншого. Безліч дрібних справ, суєта вихолощують щирість та людяність, заклопотаність стає тягарем, що гальмує можливість робити красиві вчинки, більше того, вона руйнує можливість робити вчинки взагалі» [1, с. 208].

Суєта та вчинок взагалі можуть бути осягнені як протилежні поняття. Суєта – це факт буденного буття людини, вчинок – граничного. «Якщо вчинок – це вихід за межі буденності та монотонності в людському бутті, він передбачає свободу духу та мужність, то заклопотаність – це буденна повторюваність подій, зумовлена волями до самозбереження та продовження

роду, і спрямована на егоїстичну користь; якщо вчинок – це мужність бути, то клопотаність – трусість бути» [1, с. 208].

Для здійснення морально красивого вчинку потрібна справжня свобода. З іншого боку, саме морально красиві вчинки породжують таку свободу. Краса вчинку піднімає свободу над свавіллям. Усе це дозволяє припустити, що справжня свобода – це краса вчинків, втеча від краси вчинків – це втеча від можливості бути вільним. Але чому люди прагнуть уникнути краси вчинку, стають невільними і чужими по відношенню до самих себе? Вище вже було сказано, що це походить зі страху порушити буденний спокій життя – свого і оточуючих, страх здаватися дивним, не таким як усі. Тепер ми можемо зробити висновок: страх краси вчинку, страх своєї внутрішньої свободи – це страх відповідальності. Без перемоги над цим страхом неможливо знайти той ступінь свободи, що породжує і повагу до себе, і повагу оточуючих.

Для ілюстрації перемоги над страхом внутрішньої свободи як страхом відповідальності, перемоги, яка веде до краси вчинків і, відповідно, до звільнення від самотності, хотілося б згадати відомий голлівудський фільм «День бабака» режисера Гарольда Раміса. Головний герой фільму телеведучий Філ – самовдоволена, самозакохана людина – потрапляє в «американську глибинку», щоб показати давню комічну традицію, коли бабак пророкує «кінець зими». Але виїхати вчасно з містечка не може, бо починається жахливий снігопад і Філ вимушений залишитися там. Кожного ранку він знову і знову повертається у друге лютого, в якому відбуваються ті самі події. Коли герой фільму намагається закінчити життя самогубством, займається крадіжками та іншими злочинами і т.п., він знову і знову потрапляє у друге лютого. Лише тоді, коли Філ починає робити красиві вчинки, – допомагати жінкам, дітям, самотнім людям похилого віку, розвиває свої здібності та таланти, - тоді він завойовує серце коханої дівчини і разом з нею звільняється від вічного повернення буденності та відсутності

смыслу. «Отже, лише творення красивих вчинків дає можливість людині не тільки стати внутрішньо вільною, але і знайти любов» [1, с. 209-210].

Проте щоб зрозуміти, що означає можливість поєднати свободу та любов, треба усвідомити чим свобода відрізняється від необхідності, незалежності та свавілля.

В широкому сенсі свободу можна визначити як здатність людини бути відкритою змінам, залишаючись при цьому собою. Іншими словами, свобода – це розвиток на власній основі. Свобода – це єдність сутності й існування особистості, духовності і душевності, цілепокладання та цілереалізації, мислення і буття. А отже, свобода – це єдність сутнісних ознак особистості. Ця єдність не дана людині, як інстинкт, вона стає можливою в процесі вільної дії, самореалізації. Це добре показав Е. Фром: «Позитивна свобода передбачає повну реалізацію здібностей індивідуума, веде до активного життя, повного спонтанних виявів» [4, с. 332].

Свобода в просторі світу особистості може бути усвідомлена як внутрішня свобода, втілюючись у відносинах людей, вона стає зовнішньою свободою. Внутрішня та зовнішня свобода однаково необхідні в людському бутті – перша формує особистість зсередини, друга – простір комунікації між особистостями, зумовлюючи цілісність, органічність та невимушеність цієї комунікації. Про єдність внутрішньої та зовнішньої свободи, яка долає самотність, добре пише Е.Фром: «Якщо людина зможе реалізувати свій внутрішній потенціал у спонтанній активності й таким чином об'єднає себе зі світом, то вона позбавиться самотності: індивідуум та оточуючий його світ зіллються в єдність, людина займе своє місце під сонцем і тому більше не буде відчувати сумнівів відносно сенсу життя та себе самої» [4, с. 323].

Отже, якщо внутрішня свобода є екзистенційний феномен, то свобода зовнішня – феномен соціальний; проте зовнішня свобода не менше визначає внутрішню, ніж внутрішня – зовнішню. Особистість, яка перебуває у свободі як творчості, потребує єднання з іншою особистістю для реалізації свободи як співтворчості. Краса вчинку можлива лише в цілісності свободи –

внутрішньої та зовнішньої - красивий вчинок зовнішньо виглядає гідно та прекрасно, і внутрішньо співпадає з принципами Істини, Добра та справедливості, чиниться на основі свободи, а не зовнішнього примусу.

Але у чому відмінність свободи і незалежності? Незалежність може бути усвідомлена як необхідна, але недостатня умова свободи. Незалежність – це буття особистості чи співтовариства особистостей, які існують поза придушення їх внутрішнього світу, свобода – це творче розкриття всіх можливостей свого внутрішнього світу та світу інших особистостей. Як пов'язані свобода і необхідність? В історії європейської філософії, починаючи з Нового часу, виникає ціла традиція, що визначає свободу через необхідність. У філософії Б.Спінози маємо визначення свободи як усвідомленої необхідності. У марксистській філософії це визначення доповнюється розумінням свободи як необхідності перетвореної, зміненої практичною діяльністю людини. В ідеалістичній і персоналістичній традиціях філософії свобода тлумачиться як особливе буття особистості, що протистоїть необхідності як принципу буття природи. Найбільш послідовно ця позиція розгорнута в персоналізмі М. Бердяєва. Е. Фром пропонує розділити свободу на два види – «свобода від» і «свобода для». Перший вид свободи означає здобуття незалежності, звільнення від перешкод на шляху особистісного росту, «свобода для» — це реалізація у творчості, у конструюванні унікального проекту свого життя. Е. Фром детально аналізує феномен «втечі від свободи» в буденності, причиною якої є страх вибору та відповідальності. У метаантропології свобода усвідомлюється як екзистенціал метаграницного буття людини: свобода – це така єдність духовності і душевності, що дозволяє любити і бути любимим. Саме це відрізняє справжню свободу від сваволі, що відчужує особистість від любові, призводячи до стану внутрішньої самотності. Свавілья, на відміну від справжньої свободи, заперечує саму можливість подолання внутрішньої самотності як самотності екзистенційної.

З позиції метаантропології у буденному бутті людини свобода і любов суперечать одна одній. Якщо людина вільна, вважають, що в неї поки немає любові, якщо в людини є любов, це означає, що вона вже не вільна. Словосполучення «вільна любов» у буденності означає ледве не проституцію і може нести на собі печатку морального осуду – іноді іронічного, а іноді і нестерпно-пафосного. Чи суперечать одна одній свобода і любов? Чи є їхнє поєднання завжди аморальним? Спробуємо пошукати відповіді.

Самоочевидним було уявити любов і свободу основними цінностями будь-якої людини. Кожна людина прагне до розділеної любові і справжньої свободи. Інша справа, що дійсна свобода часто розуміється як можливість випустити на волю пригнічені пристрасті, а розділена любов – як взаємність пристрастей. Більше того, іноді під свободою людина розуміє свободу своїх комплексів, а любов уявляє як взаємність комплексів. Якщо комплекси взаємно прийняті, більше того, збігаються, багато хто назве це щасливою любов'ю, що не суперечить свободі.

Однак насправді це не так, тому що така «щаслива любов» призводить до особистісної деградації, що породжує садо-мазохістичні відносини. Багато людей розуміють під любов'ю садо-мазохістичний симбіоз. У такому союзі відбувається остаточне перекручування цінностей любові і свободи. Люди замикаються на собі і відчужуються від світу, немов знаходяться за товстим матовим склом; рано чи пізно це призводить до конфліктів зі світом. Як не допустити цього? Спробуємо відповісти на це питання. Але спочатку окреслимо проблему взаємності у свободі та любові.

Для кожної людини особливо важлива взаємність у любові. Але чомусь мало говориться про взаємність у свободі. Якщо спробувати застосувати поняття «взаємність» до проблеми свободи, то прийдемо до цікавих висновків. Взаємності у любові зазвичай не відбувається саме тому, що немає взаємності в свободі. Отже, взаємність у любові руйнується тим, що кожен по-різному розуміє свободу, і ці розуміння суперечать одне одному.

Справа і у розумінні, і в дії. Можна уявити чоловіка і жінку, які об'єднані пристрастю і називають її любов'ю. Якщо для першого свобода - у зміні сексуальних партнерів, а для іншого – у творчій самореалізації, то в таких людей не може бути взаємності в любові, якою б сильною не була їхня пристрасть.

Взаємність – це поняття, що виходить за межі відносин чоловіка і жінки. На питання учня: «Чи можна все життя керуватися одним словом?» Конфуцій відповів: «Це слово — взаємність. Не роби іншим того, чого не бажаєш собі». Це висловлення в багатьох етичних системах стало категоричним імперативом – тобто обов'язковою моральною умовою плідної взаємодії людей. Отже, взаємність у свободі породжує взаємність у любові. «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі» означає, що моя свобода неминуче обмежується свободою того, хто поруч зі мною. Якщо я заперечую свободу близької людини, то заперечую любов до неї, а тому перекреслюю взаємність. Але це стосується не лише близьких і ближніх, але і далеких. Отже, ми знову виходимо в простір надеротичної любові.

Моральний принцип: «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі» у християнстві перетворюється в заповідь: «Полюби ближнього, як самого себе». Від заборони на пригнічення свободи Іншого ми переходимо до проголошення обов'язковості любові до Іншого. Це було важливо на певному етапі розвитку людства, і сьогодні заповідь «Полюби ближнього, як самого себе» повинна бути розвинута в принцип: «Полюби свободу ближнього, як свободу самого себе». Але принцип «Полюби ближнього, як самого себе» може придушувати свободу ближнього. Однак чи не призведе принцип «Полюби свободу ближнього, як свою власну» до наростання відчуження людей - до взаємності, у якій немає душевної взаємодії? Чи не виштовхне взаємність поваги взаємність любові? Чи не потрапить кожний у замкнений простір своєї свободи? Можливо, для багатьох ближчим є інший моральний принцип: «Відносься до Іншого як до особистості, а не об'єкту». У

такому принципі більше робиться акцент на взаємному єднанні вільних людей, а не на абстрактній повазі меж їхньої свободи.

Кожен з нас, незалежно від своєї статі, повинен усвідомити єдність любові і свободи як фундаментальну стратегію, що може підняти над самотністю і подарувати повноту життя.

Чи можна визначити щастя як єдність любові і свободи? Так, але завжди може знайтися людина, яка вибере або любов, або свободу чи заявити, що для неї щастям є влада над іншими людьми, над собою, над обставинам. Іншими словами, чи не нав'язуємо ми усім один образ щастя? Нав'язати образ щастя дуже складно, якщо це можливо взагалі. З іншого боку, кожна нормальна людина мріє про те, щоб любити, бути коханою і реалізувати свої здібності. Звідси – природна єдність любові і свободи. Причому така єдність не заперечує цінності любові і свободи окремо, а також цінності влади чи безпеки. Інша справа, що єдність свободи і любові є метою і основою як для влади, так і для безпеки, а безпека і влада – це лише засіб для досягнення любові і свободи в їхній єдності. Однак будь-який проект щастя кожний обирає самотійно [5].

Таким чином, для здійснення красивих вчинків необхідна свобода як динамічна єдність сутності й існування особистості, що відкриває можливість любити і бути любимими. Але кожний з нас, незалежно від своєї статі, повинен прийняти єдність любові і свободи як стратегію, що може підняти над самотністю і подарувати повноту життя.

Література

1. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз): [монографія] / С. Крилова. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. – 344 с.
2. Крилова С.А. Толерантність та любов як прояви краси відносин у суспільстві / С.А. Крилова // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2011. – Випуск 54. – С. 283–288.
3. Малахов В. Етика: Курс лекцій / В. Малахов. – К.: Либідь, 1996. – 304 с.
4. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Минск, ООО «Попурри», 1998. – 672 с.

5. Хамитов Н., Крылова С. Этика: путь к красоте отношений / Н. Хамитов, С. Крылова. – К.: КНТ, 2007. – 256 с.
6. Философская антропология: словарь / Под ред. Хамитова Н. – К.: КНТ, 2011. – 472 с.
7. Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир / Н. Хамитов. – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 456 с.

Красота поступков: от свободы к любви.

Крылова С.А.

Красота поступков рассматривается как условие целостности свободы и любви в социальном бытии. Феномен свободы анализируется в его отличии от необходимости, независимости и произвола. Описывается красивый и некрасивый поступок в отношениях мужчины и женщины.

Ключевые слова: красота поступков, целостность, свобода, любовь, необходимость, произвол, социальное бытие.

Beauty of actions: from freedom up to love.

Krylova S.A.

The beauty of acts is considered as a condition of integrity of freedom and love in social life. The phenomenon of freedom in contradistinction to the necessity, independence and self-will is analyzed. A beautiful and ugly act in relations between a man and a woman is described.

Key words: beauty of actions, holism, love, freedom, necessity, self-will, social existence.